

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Поняття війни в філософії екзистенціалізму»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальність: 033 Філософія

Козирєва Орина Артурівна

Керівник: Юринець Ярина Ігорівна,

Старший викладач

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ 20__ р.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С. 3–6
РОЗДІЛ I. Екзистенціалізм і війна.....	С. 7–13
1.1. Особливості екзистенціалізму як філософського напрямку.....	С. 6–10
1.2. Поняття війни: історико-філософський огляд.....	С. 10–13
РОЗДІЛ II. Війна у філософії екзистенціалізму Альбера Камю.....	С. 14–22
РОЗДІЛ III. Війна у філософії екзистенціалізму Жана-Поля Сартра	С. 23–29
ВИСНОВКИ.....	С. 30–33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	С. 34–35

ВСТУП

Актуальність даної теми дослідження обумовлена тим, що для сучасної філософії екзистенціалізм є одним з найавторитетніших напрямків, який формувався між періодом двох воєн, а також у самій Другій світовій війні. Саме тому важливо дослідити поняття війни у філософії екзистенціалізму, яка зосереджується на проблемах буття людини, розглядаючи їх крізь призму свободи, повсякденності, бунту та абсурду. Дослідження впливу війни на даний напрям філософії може відкрити для сучасності нові шляхи до філософського осмислення воєн повсякденності, адже насилля, конфлікти і суперечності не просто досі існують, а навіть загострюються.

Стан наукової розробки теми. Екзистенціалізм як напрямок у філософії є достатньо дослідженою темою, хоча й залишає за собою багато не вирішених суперечок. Існують як і зарубіжні, так і українські науковці, які достатньо широко дослідили цей напрямок у філософії, зокрема Отто Фрідріх Больнов, Ганс-Георг Гадамер, Мартін Гайдеггер, Костянтин Райда, а також досліджували індивідуальні особливості представників екзистенціалізму, наприклад, Вадим Менжулін, Андрій Смілик, Дж. МакБрайд, Ендрю Лік і багато інших. Окрім цього, поняття війни досліджувалася філософами у різні часи, як Геракліт, Іммануїл Кант, Фрідріх Ніцше. У аналізі представників екзистенціалізму Рональдом Аронсоном тема війни стає також важливою, адже вона безпосередньо стосується філософського напрямку, але повністю розкритим поняття війни у філософії екзистенціалізму не було проведено. Те саме стосується і дослідження Вадима Менжуліна у творі «Біографічна філософія і філософічна біографістика у творчості філософа-письменника (випадок Ж.-П. Сартра)», де також зачіпається тема війни, яка безпосередньо стосується біографії представника екзистенціалізму. Якщо говорити про дослідження самого поняття війна, то деякі вчені звертаються у своїх роботах до напрямку екзистенціалізму, зокрема, Ганна Рабокоровка у наробку «Війна як чинник

формування аксеологічної парадигми» та Ігор Панафідін, але такий аналіз не проводиться повноцінно і глибоко стосовно даного напрямку філософії.

Об'єктом дослідження було обрано філософію екзистенціалізму та її особливості. **Предметом** роботи є дослідження поняття війни та її вплив у філософії екзистенціалізму, зокрема, у працях таких екзистенціалістів, як Альбер Камю та Жан-Поль Сартр, як найбільш відомих та популярних представників даного філософського напрямку; як війна впливала на формування ідей у даних філософів, адже їхня біографія безпосередньо переплетена із війною.

Метою даної роботи є дослідження поняття війни у філософії екзистенціалізму. Дана мета реалізується завдяки таким поставленим **завданням**:

- Проаналізувати особливості філософії екзистенціалізму;
- Розкрити зміст основних понять філософії екзистенціалізму;
- Виокремлення поняття війни у філософії представників;
- Прослідкувати вплив війни на формування основних понять філософії екзистенціалізму;
- Проаналізувати філософську спадщину таких представників екзистенціалізму, як Альбер Камю, Жан-Поль Сартр;
- Порівняти погляди на поняття війни двох основних представників екзистенціалізму: Альбера Камю та Жана-Поля Сартра.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У вступі окреслюється об'єкт і предмет дослідження, його мета і завдання, надається огляд джерельної бази, обґрунтовується структура роботи. Перший розділ присвячено аналізу особливостей екзистенціалізму як філософського напрямку та історико-філософському контексту формування поняття війни. У другому розділі проводиться аналіз філософської спадщини Альбера Камю, розкривається зміст основних понять його філософії, прослідковується вплив війни на формування цих понять, а також виокремлюється поняття війни у його праці. У третьому розділі проводиться аналіз філософських творів Жана-Поля Сартра, розкривається зміст понять його філософії, прослідковується вплив війни на

формування даних понять, а також виокремлюється поняття війни у його спадщині. У висновках порівнюються погляди на поняття війни та її вплив у працях Альбера Камю та Жана-Поля Сартра як представників екзистенціалізму, також проводиться паралель на сьогодення.

Теоретико-методологічними засадами дослідження є критичний та компаративістський аналіз філософських першоджерел екзистенціалізму (зокрема, творів Альбера Камю та Жана-Поля Сартра), проведення аналогій, узагальнення, індукції, дедукції.

Джерельною базою для написання даної роботи є першоджерела: тексти Альбера Камю «Міф про Сізіфа» (1942 р.), «Сторонній» (1942 р.), «Чума» (1947 р.), «Калігула» (1944 р.), «Бунтівна людина» (1951 р.); тексти Жана-Поля Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм» (1945 р.), трилогія «Шляхи свободи» (1945–1949 рр.), до якої відносяться «Зрілий вік», «Відстрочення», «Смерть у душі». Такі першоджерела допомагають розкрити поняття філософії екзистенціалізму, прослідкувати їхню видозміну стосовно війни. Окрім цього, для дослідження використовувався філософський наробок Фрідріха Ніцше, як передвісника екзистенціалізму, аналізувалися погляди стосовно поняття війни таких філософів, як Кант і Геракліт. Також у роботі було використано критичну літературу та аналітичні статті з осмислення поняття війни, екзистенціалізму та його представників таких авторів: «Війна як чинник формування аксеологічної парадигми» Г. Рабокоровки, «Проблема свободи і відповідальності у філософії екзистенціалізму» А. Смілика, два дослідження І. Панафідіна стосовно поняття війни: «Ідея війни та проблема її трансформації» та «Справедливість і війна: Проблема поєднання», «Філософія екзистенціалізму як найбільш особистісно орієнтована течія ХХ століття» І. Ніколаєвої, «Camus & Sartre : The story of a friendship and the quarrel that ended it» Р. Аронсона, «Albert Camus: Philosopher and littrateur» Дж. МакБрайда, робота «Біографічна філософія і філософічна біографістика у творчості філософа-письменника (випадок Ж.-П. Сартра)» В. Менжуліна, «Jean-Paul Sartre» А. Ліка. А також використовувався філософський

енциклопедичний словник за редакцією Володимира Шинкарука. Детальніше можна ознайомитися у розділі «Список використаних джерел».

РОЗДІЛ І

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ І ВІЙНА

1.1. ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ НАПРЯМ

Філософія екзистенціалізму формується у період між великими війнами, коли стається злам усталених цінностей та світоглядів. У ХХ столітті світ переживає багато різних жахливих подій, пов'язаних, зокрема, з війною. Людина у цьому просторі перестає відчувати себе важливою, а відчуває себе відірваною від світу і такою, що не належить йому. Стається злам моральних і етичних цінностей, втрачається також і віра в Бога.

Перша світова війна, в її масштабах, нових технологіях, коли люди перетворювалися на знеособлену масу, коли людське життя перестало вартувати чогось, стала поштовхом для переосмислення цінностей, а саме для переосмислення цінностей людини та людського буття. Тому і з'являється нова течія в філософії – екзистенціалізм, коли період поміж війнами – єдиний момент, коли можна подумати та переосмислити старий устрій.

В епоху екзистенціалізму для авторів характерним стає використання не загальноприйнятих філософських трактатів, а написання драматургічних робіт, романів, мемуарів, есе. Такий новий формат обумовлюється унікальністю моменту – коли важливим стає мислення кожної окремої особистості, а не тільки загальнозначущі проблеми людства, а у філософів знаходиться новий формат вираження думок. Тож, філософські ідеї тепер проговорюються через уста персонажів художніх творів, і саме це популяризує даний напрям у суспільстві.

Екзистенціалізм стає філософською течією, яка осмислює буття людини (екзистенцію) та сутність існування (есенцію) у світі й їхню співвідносність та взаємодію. Людина розглядається, як особистість, яка вилучена із систем: політичних, релігійних, соціальних, зокрема, через значний вплив на той час системи на людину, як наприклад, тоталітаризм, і подальше знецінення індивідууму. Світ для екзистенціалістів набуває образу хаотичності, абсурду, а основними поняттями стають свобода, особистість, ідентичність. Людина ж

розглядається зсередини, з боку свого духовного світу, не зважаючи на те, що духовність ніби пропадає, проголошується, що «Бог помер», з'являється новий погляд на дану ситуацію. «Отже, розглядаючи головні принципи екзистенціалізму, можна зробити висновки, що саму людину розглядають не ззовні, а зсередини, тобто приділяють увагу її духовному світові. На протиположності класичним філософам, які пояснювали людське існування за допомогою законів природи, об'єктивного світу, екзистенціалісти підкреслюють, що не може людина формуватися лише на основі тілесних чи психологічних процесів» (Ніколаєва, 2020, с. 124).

Ця течія розглядає людину, її існування, місце у Всесвіті. Екзистенціалісти в епоху, коли вирує тоталітаризм і дегуманізація, ставлять людину у центр, захищають її свободу. Оточуючий світ знаходиться у хаосі, абсурді, а людський розум прагне досягти урівноваження та істини, хоча така мета не є легкодосяжною, людина все одно від неї не відмовляється. В цей час у філософії описується не просто людина-індивід, а особистість, розглядаються основні риси та передумови становлення індивіда, а також окрім буття описується і феномен смерті.

Одними з найважливіших і найяскравіших представників екзистенціалізму є Альбер Камю та Жан-Поль Сартр, які не тільки розкрили екзистенціалізм як філософський напрям, але й популяризували його. Окрім цього достатньо відомими представниками є Карл Ясперс, Мартін Гайдеггер, а саме його онтологія, Моріс Мерло-Понті, Хосе Ортега-і-Гасет. Біля витоків даного напрямку стоять два визначних філософи – Серен К'єркегор та Фрідріх Ніцше. Вони зосереджували свій погляд на суб'єктивному людському досвіді, а не на об'єктивних істинах науки, як це було раніше, а людська особистість сама визначала природу свого буття. Саме К'єркегор проголошує те, що смерть є кінцем людського існування, а також в його філософії з'являється поняття свободи та відповідальності за вибір, що стає основою такого напрямку, як екзистенціалізм. Пізніше Ніцше також підтверджує відхід релігійних поглядів від усього уявлення про людське буття, проголошуючи, що «Бог мертвий». Ніцше

одним з перших відчуває моральну кризу, яка наближається до людства. Так як вищі моральні ідеали зникають, всі уявлення та цінності, які були перед людиною раніше, також зникають, а сенс життя, що був пов'язаний із вірою у Бога, пропадає. Саме філософія екзистенціалізму намагається знайти для людини нові сенси та допомогти вижити у світі з нічого, у світі абсурду, маючи при цьому тотальну свободу.

Так як в цей час стає очевидним, що людина залишається сама у світі, усвідомлюючи, що після смерті нічого не буде, то перед нею виникає тотальна свобода. Саме тому однією з важливих тем даного напрямку філософії стає свобода. «Коли людство було шоковане наслідками двох світових воєн, багато людей пояснювали ці жахіття, що потрясли весь світ, через призму долі, екзистенціалісти виступили проти фаталізму. Тому велике значення для зраненого повоєнного суспільства має концепція свободи філософа та інших екзистенціалістів» (Смілик, 2016, с. 31). Важливим є те, що свобода в екзистенціалізмі розглядається у виборі не реальних можливостей, а саме у ставленні до обставин, подій, ситуацій. Також людина в екзистенціалізмі залишається відповідальною за свої наслідки, адже немає на кого перевести відповідальність.

В екзистенціалізмі людина стикається із абсурдним світом довкола неї. Тобто у світу немає сенсу, окрім того, що йому надає сама людина. Так як старі цінності, зокрема, релігійна перспектива, відкидаються або ж стають не актуальними, сенс буття зникає. Саме тому перед людською сутністю виникають такі почуття, як тривога, страх, відчай, які виникають через те, що людина, по суті, тримає життя в своїх руках, і з якими необхідно справитися. Вони можуть спонукати людину навіть до самогубства, але переживши це все і усвідомивши, людина одержує ту саму вистраждану свободу. Окрім цього, в екзистенціалізмі можна побачити і інтерсуб'єктивність, тобто прослідкувати досвід іншого, пізнати не тільки себе, а й іншу, так само вільну, людину. Оцей погляд на іншого допомагає окреслити рамки свободи, яка є одним із найголовніших визначень у філософії екзистенціалізму.

Отже, екзистенціалізм як напрям у філософії виникає у ХХ столітті, але йому передують схожі ідеї попередніх філософів, які зазначають моральну кризу суспільства та виводять майбутні поняття екзистенціалізму. Ця течія у філософії віднаходить нові сенси для людського існування, коли криза суспільства, війна, що привела до трагічних подій, спонукала переосмислювати старі здобутки та шукати нові. Основними ідеями у філософії екзистенціалізму стають абсурдність, свобода людського індивіду, усвідомлення існування крізь погляд іншого, а також пошуку відповідей на питання, чи варто продовжувати життя.

1.2. ПОНЯТТЯ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ОГЛЯД

Війна, як явище, безпосередньо пов'язана з екзистенціалізмом, адже цей напрям філософії розвивається поміж двома світовими війнами та під час самих війн. І хоча війна існувала завжди, саме екзистенціалізм піддається найбільшому впливу. Для повного дослідження війни у філософії екзистенціалізму необхідно проаналізувати сам термін війни та війну як явище.

Філософський словник пропонує таке визначення цього поняття: «ВІЙНА – складне соціально-політичне явище, стан суспільства, в якому основним видом діяльності є організована збройна боротьба між державами, класами або націями (народами)... Стан В. (війни) у суспільстві визначається наявністю організованої збройної боротьби в тій чи іншій специфічній формі, яка змінює основні форми його буття... Своєрідним підсумком того, що було зроблено мислителями за тисячі років, є формула: В. (війна) наскрізь суперечлива. Вона дає здобич і прибуток, рабів та коштовності, але водночас доводить до нищення навіть переможців (Руссо); виявляє суперечливе прагнення народів жити в мирі, як і звичку вирішувати суспільні протиріччя за допомогою сили (Аристотель), породжує героїв і боягузів водночас (Еразм Роттердамський), “оздоровлює” дух народів і, разом з цим, викликає ниці пристрасті (Гегель, Кант)». (Шинкарук, 2002, с. 89-90) Можна прослідкувати, що вже у самому терміні війни закладено поняття зміни буття суспільства.

Так як війна завжди мала місце в історії людства, вона є невід’ємною частиною життя. Деякі дослідники згадують Геракліта, як першого філософа, який звернув увагу на зміст поняття війни. Він осмислював війну як батька всього сущого, як логос буття. Війна для нього є джерелом буття, його оновленням і рухом: «Боротьба, зазначає Геракліт, притаманна самій природі речей, вона – всезагальний закон їхнього існування, міра всього, що існує в світі. Саме війна розглядається філософом як джерело життя, умова його постійного оновлення та руху. Руйнуючи старе, війна, таким чином, створює нове, а саме єдність протилежностей або іншими словами «гармонію» (Рабокоровка, 2017, с. 201). Пізніше, в Європі, над поняттям війни розмірковували Б. Спіноза, Дж. Локк, Ф. Бекон, осмислюючи політико-правові концепції.

Війна розглядалася і як політичне явище, в якому на перше місце ставилися інтереси держави. У розглядах поняття війни Фукідідом, Н. Макіавеллі, Ф. Беконом, Т. Гоббсом, Г. Моргентау, Р. Ароном та іншими, як влучно зазначив дослідник Ігор Панафідін у праці «Справедливість і війна: проблема поєднання», що «...зводиться до ідеї, згідно з якою інтереси держави визнаються найвищою цінністю, а тому вести чи не вести війну — це формальне право кожної окремої держави» (Панафідін, 2012, с.162). Тобто дані філософи розглядали ідею війни, в якій держава визначається найвищою цінністю, і від ведення війни або відмови існує практична вигода для самої держави. Таким чином, ці філософи уособлювали політичний реалізм.

Іммануїл Кант досліджував війну як соціально-політичне явище, а важливим у осмисленні війни для нього було досягнення миру, а саме шляхи досягнення вічного миру. У трактаті “До вічного миру” 1795-го року, Кант підкреслював, що саме війна є злом, яка здатна знищити своїм варварським спустошенням усе, що було досягнуто, зокрема, культурою. Для філософа також важливим стає те, щоб жодна інша держава не втручалася у політику та управління іншої держави. Тож, Кант доходить висновку, що війна повинна бути забороненою, і тому він прагне урегулювання війни, шляхом мирного союзу між державами, а таким чином, аби настав вічний мир.

Розуміння поняття війни змінюється у неklasичну добу, а Фрідріх Ніцше стає втіленням даних змін. Саме Ніцше відчуває кризу у релігійних цінностях і світоглядах. Так як старі схеми філософії не можуть допомогти вирішити питання цінностей людини та людського життя, Ніцше намагається знайти нові цінності у новому світогляді. Тому війна у Ніцше виступає як механізм для перетворення, але важливо зазначити, що війною у нього є не тільки безпосередні бойові дії, але й саме життя. Війна розкриває потаємні чесноти людини й найголовнішими серед них виступають – хоробрість і шляхетність, як зазначила дослідниця Г. Рабокоровка: «При цьому воїн для Ніцше це не лише солдат, але кожний чоловік як особистість, якому притаманні якості справжнього воїна, а саме: хоробрість, сила, витривалість і т.п.» (Рабокоровка, 2017, с. 201–202). Зокрема, у своїй книжці «Так казав Заратустра» Фрідріх Ніцше зазначає: «Брате мій, чи війна і битва – це зло? Та поміж твоїх чеснот необхідні і зло, і заздрість, і недовіра, і наклеп...» (Ніцше, 1993, с. 36). «Свого ворога шукайте, свою війну ведіть, війну за свої думки! І якщо ваша думка не вистоїть, то й тоді ваша чесність повинна святкувати перемогу!.. Ви кажете, що добра справа навіть війну освячує? А я вам кажу: то добра війна, коли вона будь-яку справу освячує» (Ніцше, 1993, с. 46–47). І тому для Ніцше війна залишається важливою, вона повинна бути частиною людського життя, адже вона показує орієнтири, допомагає реалізовувати людські цінності, війна показує всі недоліки й вади кожної особистості.

У XX і XXI століттях війни відрізняються за формами, масштабами, засобами від попередніх воєн, тобто набувають форми тотальної війни, що підтверджує також дослідник Ігор Панафідін, аналізуючи ідею війни та проблему її трансформації (Панафідін, 2010). Таким чином, новітнє явище війни здійснює і новітній та, від того, потужний вплив на суспільство. Звичайно, найбільше він позначається на філософах, які осмислюють події, які з ними стаються, та передають це на свою філософію. У XX столітті на одне покоління людей припали Перша і Друга світові війни, які відрізнялися від минулих, перерахованими раніше ознаками. Тоді було застосовано не тільки технологічні

інновації, але й ідейні, тобто війна стала засобом впровадження ідеології, а саме тоталітаризму. Тому перед філософами постає проблема нового осмислення війни, зважаючи на її трансформацію, отже і трансформацію всього суспільного устрою, а також нового осмислення всіх інших понять людського буття, яке безпосередньо опиняється під загрозою. Саме в час Першої і Другої світових війн, як показав у наступному дослідженні війни І. Панафідін, у процесі боротьби акцентується не протистояння двох армій, а застосовується масове знищення збройних сил і цивільного населення. Тому масштаби та воєнно-технічне оснащення сучасних війн актуалізують проблему можливості застосування етичних норм (Панафідін, 2012). Таким чином, під загрозою опиняється буття людини як такої, а отже, викликає реакцію та нове осмислення.

Отже, визначення війни розглядалося філософами віддавна і до сьогодні. Було виведено один спільний термін війни, що позначає складний процес боротьби, в якому стан суспільства і окремого людського буття змінюється. Друга світова війна стала визначальною для осмислення війни, адже своїми новітніми засобами поставила під загрозу будь-яке людське існування, зокрема цивільного індивіду. Війна також поставила під сумнів старі моральні та етичні цінності, а тому спонукала на реакцію філософів.

Саме тому, такий філософський напрямок, як екзистенціалізм, представники якого знаходяться в осередку подій воєн, намагається досягнути, переосмислити та відрефлексувати війну. В центрі постає людина та цінність людського існування, адже сама сутність полягає в ньому. У філософії екзистенціалізму людина надає сенсу світу, а важливі події навколо, а саме війна, стають поштовхом для прояву особистості.

РОЗДІЛ II

ВІЙНА У ФІЛОСОФІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ АЛЬБЕРА КАМЮ

Війна напряму вплинула на творчість Альбера Камю (1913–1960 рр.). Втративши батька у Першій світовій війні, доєднавшись до Руху Опору в окупованій Франції, проживаючи повоєнну ситуацію, захоплення та розчарування комуністичними ідеями, Камю формував свої гуманістичні, екзистенціалістські ідеї та впроваджував їх у маси.

Альбер Камю живе і формує свої погляди у епоху, коли всім зрозуміло, що людське існування кінцеве, коли навколо дуже багато смертей. І важливим є те, що Камю, по суті, своїми основними творами реагував саме на війну та її наслідки. Звичайно, що в такий час постають питання про людське існування, адже, коли люди гинуть, людське буття стає основною проблемою і питанням. І в такий час актуалізується питання сенсу життя: чому саме людина має продовжувати жити? Філософ розглядає проблему становлення особистості та як на неї впливають всі аспекти людського буття. Тобто Камю аналізує людину поряд з її повсякденністю. Він живе у роки окупації та приниження, фашизму, тоталітаризму, репресій. Тому філософ пропонує бунт для протистояння владі, яка несе насильство. Сам Камю під час окупації Парижу брав участь у Русі Опору, писав статті у забороненій газеті та закликав французів здійснювати опір нацистському режимові.

Одним з перших творів Камю пише «Міф про Сізіфа» (1942), як реакцію на війну та осмислення місця людини в такий час. Він розглядає людську екзистенцію поряд із повсякденністю. Людина загалом існує разом із оточуючим її світом, а тому, коли вона шукає відповіді на питання, коли шукає сенс буття, то спершу звертається до природи. Але все, що вона там бачить – це тільки ще більше відмінностей та непорозумінь. І зрештою людина, проживаючи своє повсякденне життя, приходять до висновку абсурдності існування : «і поки що у нас є лише ця плотськість і ця чужість світу – цей абсурд» (Камю, 1990, с. 30), тим самим досягнувши межі своєї долі. Таким чином, Камю вважає, що людина

відкриває для себе істини шляхом буття у світі, тобто перебуваючи у контексті своєї повсякденності. «Єдина істина, яка б могла здатися повчальною, не має формального характеру: вона втілюється і розкривається у конкретних людях. Результатом пошуків абсурдного розуму виявляються не правила етики, а живі приклади, що доносять до нас подих людських життів» (Камю, 1990, с. 61). У «Міфі про Сізіфа» Сізіф є прикладом людини абсурду, яка набуває досвіду зі своєї повсякденності та приймає існуючий абсурд. Головний герой пізнає і переконується, що світ абсурдний, а тому відчуває себе навіть щасливим. «Але Сізіф вчить вищої вірності, яка відкидає богів і рухає каміння. Він також вважає, що все гаразд. Цей всесвіт, відтепер позбавлений володаря, не здається йому ні безплідним, ні нікчемним. Кожна крупиця каменю, кожен відблиск руди на північній горі становить йому цілий світ. Однією боротьби за вершину достатньо, щоб заповнити серце людини. Сізіфа слід уявляти собі щасливим» (Камю, 1990, с. 92).

Зокрема, в цьому творі Камю пише і про проблему самогубства, а за своє гуманістичне завдання має збереження людського життя. «Є лише одна посправжньому серйозна філософська проблема — проблема самогубства. Вирішити, варто чи не варто життя того, щоб його прожити — означає відповісти на фундаментальне питання філософії» (Камю, 1990, с. 24). Камю у пошуках вирішення проблеми самогубства доходить і до знаходження того, що надає людському життю сенсу. У «Міфі про Сізіфа» Камю доводить безглуздість ідеї самогубства, спираючись на розглянуті вище загалом ідеї щодо існування людини та її місця у світі. «Накласти на себе руки — значить зізнатися, що життя закінчено, що воно стало незрозумілим...Звичайно, жити завжди нелегко. Ми продовжуємо вчиняти необхідні від нас дії з різних причин, насамперед через звичку. Добровільна смерть припускає, нехай інстинктивне, визнання нікчемності цієї звички, усвідомлення відсутності будь-якої причини для продовження життя, розуміння безглуздість повсякденної метушні, марності страждання» (Камю, 1990, с. 26). І Камю доходить висновку, що самогубство є помилкою, адже абсурдна людина тільки і здобуває свободу, коли є єдиною

суддею, свобода і справжня істина виражаються у бунті. «Самогубство – помилка. Абсурдна людина вичерпує все і вичерпується сама; абсурд є граничною напругою, що підтримується всіма її силами в повній самоті» (Камю, 1990, с. 54). А тому свідомість та щоденний бунт залишаються справжніми істинами.

В цьому ж творі розглядається і свобода людини, проблема актуальна, загалом, для екзистенціалізму. Для Камю свобода надається через усвідомлення абсурдності, адже людина згодом усвідомлює, що вона знаходиться у полоні упереджень, що обмежують волю. І коли людина у своєму повсякденні нарешті розуміє, що немає заданого сенсу існування та що життя кінцеве, то розуміє свою свободу. «Абсурд розвіяв мої ілюзії: завтрашнього дня нема. І відтепер це стало основою моєї свободи» (Камю, 1990, с. 55), усвідомлення абсурдності, знову ж таки, відкриває для людини більше свободи життя. «Єдино доступна моєму пізнанню свобода є свобода розуму та дії. Отже, якщо абсурд і знищує шанси на вічну свободу, то він надає мені свободу дії і навіть збільшує її» (Камю, 1990, с. 54). Вільним тоді індивід постає у процесі вибору, який сам приймає.

Наступним твором Альбера Камю стає «Сторонній» (1942), який пишеться приблизно у той самий час, у розпал Другої світової війни. Твір «Сторонній» Камю є найбільшим прикладом відчуженості, яка є складником абсурдності буття. Мерсо, головний герой, живе так само, як і всі інші люди, але до нього приходить усвідомлення відсутності сенсу, абсурдності буття, а тому в нього з'являється відчуження, що дедалі тільки поглиблюється, перетворюючи його на «людину абсурду». Тож, у творі «Сторонній» головний герой виражає байдужість до важливої і хвилюючої теми: «...криваво-червона земля, що сипалася на мамину труну, білі корінці рослин упереміш з землею, і знов якісь люди, голоси, село, чекання коло кав'ярні, безперервний гуркіт мотора - і як я зрадив, коли автобус покотив серед вогнів вулицями Алжиру. Я подумав: от ляжу і просплю дванадцять годин поспіль» (Камю, 1991b, с. 42). Тобто відчуженість перетворюється на повсякденність, що є важливим аспектом абсурдності людського буття, адже саме відчуття абсурдності виникає із повсякденності.

Прослідковується відчуження від всіх подій і людей навколо. Герой ніби і існує серед всіх цих подій і інших героїв, але всі його перетини з ними є для нього несуттєвими. Тим то він і відчужений від усього. Навіть коли стріляє в людину. «Над морем пронісся важкий гарячий подих. Як ніби розверзлося небо і минув вогненний дощ. Я весь підібрався, вихопив револьвер, відчув опуклість полірованого рукав'я. Гачок зрушив, і раптом пролунав сухий і оглушливий звук пострілу. Я струсив краплі поту і сяйво сонця. Одразу де й далася рівновага дня, незвичайна тиша пляжу, де щойно мені було так добре. Тоді я вистрілив ще чотири рази в нерухоме тіло, і кулі вганялись у нього зовсім непомітно. Я ніби постукав чотирма короткими ударами у двері лиха» (Камю, 1991b, с. 70). Тобто в нього опис того, як йому спекотно, переплітається з абсолютною байдужістю пострілів у людину і вбивства. Так само, як і в розмові з поліцейським: «Прощаючись, я мало не подав йому руки, але вчасно згадав, що я вбивця» (Камю, 1991b, с. 71). Моральна байдужість і відстороненість також проявляється в його відсутності емоцій. Наприклад, коли він прочитав історію про чеха, що збагатився та приїхав потім назад до родини, які його ж потім і вбили, то тут він просто зреагував тим, що так і треба було, дістав по заслугам, не треба було ламати комедію. Тут ще проявляється його бажання спростити ситуацію. І нічого його вже не дивувало. Адже головний герой розуміє абсурдність людського буття та є цілковитим втіленням «людини абсурду».

Відчуження і абсурдність є взаємопов'язаними та взаємозумовленими, адже саме відчуженість породжує розуміння абсурдності буття, що у свою чергу тільки поглиблює відчуженість людини. Якщо індивід раптово позбавляється всіх ілюзій стосовно Всесвіту, то в цей же момент він стає йому стороннім, або ж відчуженим. І коли людина намагається визначити своє «Я», своє місце у світі, то доходить висновку, що існування і зміст, який вона намагається йому надати, не співвідносяться, а таким чином, людина стає і відчуженою самої себе. Так як відсторонення є одним із компонентів буття людини абсурду, Камю проносить цю ідею крізь всі свої твори.

Цей роман загалом пов'язаний з ідеями, які були озвучені в «Міфі про Сізіфа», зокрема також з ідеєю свободи людини. Свобода постає як складник ідеї «людини абсурду». Людина вільна і тому має вибір, що ґрунтується на можливості. Камю пише, що найвища свобода, що надається людині – це свобода існувати. У самому творі «Сторонній» Камю описує свободу саме подіями, випадковостями, в яких бере участь головний герой, а рішеннями людини тут є пристосування до цих умов, його реакція на події. На порозі смерті людина усвідомлює свою свободу та відчуває звільнення. «Але ж людина абсурду віч-на-віч зі смертю (взятою як найбільш очевидна абсурдність) теж почуввається звільненою від усього, крім того пристрасної уваги, яка кристалізується в ній» (Камю, 1990, с. 55). Якраз як у «Сторонньому», коли головному герою оголошують смертну кару, і він чекає у в'язниці, він відчуває це полегшення та звільнення. І саме тут, наприкінці твору, постає важливий момент стосовно того, коли людина стоїть прямо перед смертю. В такий час люди намагаються знайти духовну опору, врятуватися, звернувшись до Бога. Але тому у «Сторонньому» і описуються роздуми Камю щодо людини і віри в Бога. Головний герой каже, що отець, який прийшов провести останню сповідь головному герою перед його стратою, даремно вважає себе за живого, бо є живим мерцем. А сам він впевнений, що живе, впевнений у собі, впевнений у всьому більше. Тобто тут основним постає земне життя і його поцінування, а не отець, який тікає від цього світу і каже, що всі мріють про інший світ, таким чином, він тікає від реальності. Тобто, філософ передає таким описом подій, що звернення до Бога теж буде новою абсурдністю. Можна побачити і ідею Ніцше, який зазначив занепад старих релігійних цінностей і застарілого розуміння сутності існування людини. А також тут постають роздуми абсурдності життя, адже все одно до нас прийде смерть. І тому Камю каже про те, що абсурдна людина в такий момент розуміє, що тільки вона є єдиноможливим суддею свого життя. І, як зазначає дослідник Джосеф МакБрайд, «людське існування, таким чином, є абсурдним, і саме в смерті цей абсурд має свою «фокусну точку», оскільки людина має природне бажання до неіснуючого Бога» (McBride, 1993, с. 6).

Наступним твором, який побачив світ від Камю, був «Калігула» (1944). Саме цей твір першопочатково був написаний у 1939 році, але пізніше, у ході пережитих подій Другої світової війни, трансформувався, як і ідеї та погляди Камю. Драматичний твір «Калігула» є уособленням ідей Альбера Камю про абсурдність світу, хоча й сприймався людьми, як протилежний, як образ тирана. Камю додав до історії про володаря подію, яка стала поштовхом до усвідомлення абсурдності світу, а саме смерть сестри. Таким чином, в цій п'єсі все починається смертю і нею ж і завершується. Калігула у творі філософа є борцем з абсурдним світом. Він – бунтівна людина, що вже усвідомила абсурдність існування, а тому встає проти цього. Калігула також знає і про свою свободу, що і дає йому бунтувати. Саме він бачить несправедливість, неспівмірність світу: «Люди помирають, і тому вони нещасливі» (Камю, 1991а, с. 593), і хоче з цим боротися. Таким чином, видно трансформацію ідей Камю та поступовий перехід до вирішення проблеми свободи людини в абсурдності світу, знаходиться вирішення проблеми – протистояння абсурду, бунт, що відображається у наступному творі – «Чума» (1947).

У «Чумі» люди живуть в іншій реальності, або ж точніше сказати, новій для них, пристосовуються до нового життя за умов епідемії. І саме в таких умовах проявляється людина, її призначення і т. ін. «Але що таке, власне, чума? Теж життя, тільки й того» (Камю, 1991с, с. 368), і через ці всі перепони, що стають у людей на життєвому шляху у даному творі, через повсякдення вони виявляють для себе істини. Твір «Чума» є прикладом бунту героїв проти абсурду, своєрідним переходом в ідеях Камю від усвідомлення абсурдності буття до спроби вижити в цій абсурдності та щось робити з нею. «...розповісти про ті відчайдушно, безкінечні та монотонні спроби, які робили окремі люди, такі, як Рамбер, аби лиш віднайти своє щастя і відстояти від чуми ту частку самих себе, яку вони затято боронили від усіх зазіхань. Такий був їхній метод не коритися неволі, що їм загрожувала, і хоча це неприйняття зовні було не таке дійове, як інше, оповідач переконаний, що в ньому був свій глузд і воно свідчило також, попри всю свою марність і суперечність, про те, що в кожному з нас ще живе

єдність» (Камю, 1991с, с. 229). І тут Камю показує, що така боротьба, бунт, хоч і безсенсовні, але є, по суті, долею, обов'язком людини: «А втім, він розумів, що ця хроніка не може стати історією остаточної перемоги. А може бути тільки свідченням того, що треба було вчинити і що, безперечно, повинні чинити всі люди всупереч страху з його невтомною зброєю, всупереч усім особистим мукам, що повинні чинити всі люди, які через незмогу стати святими і, відмовляючись прийняти лихо, намагаються бути цілителями» (Камю, 1991с, с. 369).

Свобода у «Чумі» під час лиха, а особливо війни, також обговорюється самим автором. «Стихійне лихо і справді річ досить звична, але поки це лихо не впаде саме на вашу голову, важко в нього повірити. У світі було що чум, що воєн. І все ж таки і чума, і війна завжди захоплюють людей зненацька.... Коли вибухає війна, люди звичайно кажуть: «Ну, це не може тривати довго, таке безглуздя». І справді війна це таки безглуздя, що, до речі, не заважає їй тривати довго. Взагалі дурість річ дуже стійка, це неважко помітити, якщо не думати весь час лише про себе. З цього погляду наші співгромадяни поводитися, як і всі люди, вони думали про себе, інакше кажучи, були гуманісти: вони не вірили в мор. Стихійне лихо непомірне з людиною, тим-то і вважається, що лихо – це щось нереальне, що це лихий сон, який скоро минеться. Проте сон не кінчається, а від одного лихого сну до другого конають люди, і в першу чергу гуманісти, бо вони нехтують запобіжними заходами... Як же вони могли повірити в чуму, що одразу перекреслює майбутнє, всі поїздки і суперечки? Вони мали себе за вільних але ніхто ніколи не буде вільний, поки існують лиха» (Камю, 1991с, с. 146–147). Тут відбувається така кульмінація роздумів Камю впливу війни на людину. Таким чином, твір «Чума», який був написаний вже у повоєнні роки, став осмисленням пережитих військових подій, після усвідомлення абсурдності буття, і тому став своєрідним переходом від етапу абсурду до етапу протесту.

Тож, людина, відчувши себе відчуженою від світу і себе самої, усвідомлює абсурдність буття, через що втрачається для неї сенс існування, але тут з'являється вихід – бунт, за допомогою якого людина знову здобуває сенс; бунт, через який людина бореться з системою, з владою і загалом безсенсовністю та

абсурдністю буття. Бунт для Камю є важливою складовою, і походить він саме зі свободи, яку має людина. Через бунт людина, усвідомивши абсурдність буття, не здається перед смертю, і бунт надає тим самим сенс життя. Свою основну ідею бунту він сконцентрував у есе «Бунтівна людина», що вийшло вже у 1951 році. Камю розглядає питання бунту як фундаментальної людської риси, яка відображається в різних аспектах життя. Важливо також підкреслити назву книги, де включене саме слово людина, а отже, знову наголошується на антропологізмі та гуманізмі, з якими працював Камю.

В есеї «Бунтівна людина» (1951), що було написано після закінчення Другої світової війни, але в не менш легкій час, коли ідеологія і досі «ламала» людську особистість, Камю розглядає людину, як таку, що вже має у своїй свідомості бунтівний характер. Для розуміння того, що всередині мене як людини є бунт, повинна бути подія, яка стана поштовхом, усвідомленням. І Камю зазначає: «...бунтівником стає ...той, перед ким відкривається дійство гніту, жертвою якого є інший» (Камю, 1997, с. 191). Тобто у даному есе Альбер Камю показує, що «дійство гніту», яке було під час Другої світової війни та після, однозначно впливає на людину. Таким чином, стає очевидно, що цей твір було написано філософом, як реакція на злочини та тиранію, репресії, які відбувалися у той час, які стали збудником свідомості людини для того, аби змінювати устрій, змінювати відомі поняття, змінювати своє ставлення. Саме тому він вбачає бунт за відмову від системи, від влади, а також від самого себе.

Камю стверджує, що бунт є необхідним для людини, яка хоче знайти сенс у своєму існуванні. Зазначаючи, вже відому філософам, тезу, що Бог помер, тобто спираючись і аналізуючи думки своїх попередників, Альбер Камю приходить до того, що людина опиняється у свободі, бо їй все дозволено, і людина бореться бути тим, ким вона є, але також єдиним засобом тут залишається розумі людини, після того, як бунт скинув Бога. Він відмовляється від ідеї, що людина повинна підкорятися авторитетам і слідувати певним правилам. Замість цього, Камю закликає до індивідуальної свободи та моральної відповідальності за свої ж вчинки. Таким чином, бунт індивідуальності, який пропонує Камю, і є свободою

людини. В цій книжці філософ також звернув увагу на революції та їхнє значення для людини, а саме те, що революція є протилежною до індивідуального бунту. У цьому творі позначається вплив історичних подій, зокрема він писав і про революції на теренах союзу, які є втіленням тероризму, тобто, таким чином, проявляється розчарування в комуністичних ідеях, які колись для Камю були цікавими, а також це стає своєрідною реакцією на злочини сталінізму, які стали йому відомі.

Отже, Камю стає безпосереднім учасником подій війни як такої, ще будучи дитиною, коли його батько помирає під час Першої світової війни. Вже у Другу світову війну Альбер Камю формує основні філософські ідеї, які стають безпосередньою реакцією на війну. У формуванні цих ідей можна прослідкувати і вплив філософів-попередників, аналіз чийх робіт та ідей він проводив крізь призму свого розуміння людського буття. Основною ідеєю у Камю стає «людина абсурду», яка є багатогранною та взаємозалежною від людської екзистенції загалом, а також пов'язаною з пошуком відповідей на питання людського існування, а отже, і з термінами філософії Камю. Було виявлено такі складники людської екзистенції у філософії Камю: абсурд та його усвідомлення у бутті особистості; відчуження, з яким і приходить це усвідомлення; бунт, який надає сенсу існуванню та походить із свободи людини; проявлення свободи людини та вирішення питання самогубства. Тож, перебуваючи у своєму повсякденні, усвідомлює абсурдність існування, ірраціональність оточуючого світу, усвідомлює абсурд, який взаємозалежно існує з самою людиною. Далі особистість відсторонюється від природного та соціального світу та її ніби покидає сенс. В цей момент з'являється питання, як застерегти людину від самогубства, якщо все буття є абсурдним та безсеновним. Тоді приходить усвідомлення свободи людини, яка проявляється через свободу вибору існування та бунт. Людина продовжує бунтувати, знаючи, що це не принесе сенсу, буде «Сізіфовим трудом», але все одно зробить її щасливою, бо наповнить сенсом саме існування, тобто сенс виявляється у бунті. І тоді на порозі смерті людина не буде боятися, а прямо подивиться у обличчя абсурдові.

РОЗДІЛ III

ВІЙНА У ФІЛОСОФІЇ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ ЖАН-ПОЛЬ САРТРА

Жан-Поль Сартр (1905–1980 рр.) є яскравим представником філософії екзистенціалізму. Його життя і творчість були пов'язані з війною. Свої основні ідеї проголошував через літературні твори, а також трактат «Екзистенціалізм – це гуманізм» (1945).

Філософ з дитинства був оточений класичною літературою та вже тоді зацікавився філософією. Він навчався у одному з найпрестижніших закладів Парижа – Вищій нормальній школі, викладав у ліцеях. Саме так він починав формуватися як особистість і формувати свої філософські ідеї та концепти. Але війна в його житті внесла зміни. Сартр без сумніву зазначав, що у його житті був переломний момент, який ділив його життя на два періоди – до війни та після. Будучи до цього у Парижі, в оточенні друзів і коханок, Сартр опинився у агресивному чоловічому середовищі, з людьми абсолютно різних класів і професій. Він почав належати до людської маси. І таке протиставлення було ідентифіковано самим Сартром, як одне з найважливіших відкриттів у його житті (Leak, 2006, с. 41). Тож, 1939-му році Сартра було призвано у французьку армію, де він служив метеорологом, тому мав достатньо часу для своїх рукописів. Саме в цей час філософ починає писати трилогію «Шляхи свободи» (1945 – 1949), яка включає в себе роздуми Сартра про війну та його ідеї щодо екзистенціалізму. У цьому творі можна прочитати практичне застосування поглядів Сартра, адже герої трилогії романів є майже автобіографічними. Таким чином, можна побачити головного героя – Матьє, філософ, що проживає воєнне життя, проходить різні етапи у становленні своїх ідей, уособлюючи самого Жана-Поля Сартра. А також інші персонажі, які засновані на його оточенні. Як зазначає Менжулін, філософія Сартра, загалом, є центрованою на його особистості, саме тому в його спадщині займає велику роль особиста біографія (Менжулін, 2010).

Першим твором із трилогії є «Зрілий вік». У цьому романі Сартр показує, як формуються його основні ідеї, зокрема, ідея свободи людини. Філософ пише

про те, що свобода властива людині від самого початку, але важливим є її усвідомлення, а точніше усвідомлення абсолютності цієї свободи. Тож, герої усвідомлюють спочатку свою повсякденність і те, як вона пов'язана з їхньою свободою. Ось так усвідомлює своє буття Матьє, головний герой: «Це моя справжня присутність, огидна вже через те, що вона існує. В кожного свій світ, у мене це клініка з вагітною Марсель і той жид, що вимагає чотири тисячі франків» (Сартр, 2006, с. 68). А також Даніель, який шукає відчуття життя через ненависть і жах. Таким чином, він хоче втопити своїх котів і відчуває задоволення від того, що його ненавидить маленька дівчинка. Він вбиває котів, яких любить, аби зчинити собі боляче, бо життя йому остогидло. «Ні, це я вільний», сказав він собі. Та це була безособова погорда, бо Даніель уже був ніким» (Сартр, 2006, с. 55).

Після того герої розуміють свою свободу та саме через них Сартр формує свою ідею: «Послухай, — сказав Матьє, — це ж непорозуміння: мене мало турбує, буржуа я чи ні. Я хочу тільки одного... — він закінчив фразу крізь зуби з якимось соромом, — ...зберегти свою свободу». «А от я гадав би, — сказав Жак, — що свобода полягає в тому, щоб дивитися в обличчя ситуаціям, у які ти потрапив зі своєї власної волі, й брати на себе всю відповідальність за них» (Сартр, 2006, с. 65). Тож, свобода позначається у співвідношенні між своїми діями та відповідальністю, яку на себе береш за ці дії. Матьє, головний герой, шукає свободу, думає над тим, чи його дії є свободою, а виявляється, що вільним був Даніель, бо він зробив рішучий і безпричинний вчинок, який перевертає життя, а в Матьє життя було сформоване, а тому його не можна було перевернути, а отже, завтра він матиме таку свободу, як має сьогодні, не більше. І Матьє доходить висновку: «Ніхто не сковував моєї свободи, її випило життя» (Сартр, 2006, с. 196). Дослідник Андрій Смілик зазначає, що для Сартра свобода є не соціальна, а буттєва, закорінена в екзистенції людини. Тому від неї не можна втекти й уникнути відповідальності за свій вибір, бо свобода в її властивому метафізичному сенсі є зворотним боком відповідальності» (Смілик, 2016, с. 31). Отже, перед героями постають реальні проблеми існування, усвідомлення свого буття, а також розуміння своєї свободи та її застосування.

Наступним твором з трилогії є «Відстрочення». Сюжет обертається навколо Другої світової війни, а точніше події описані тут, охоплюють період, коли у Франції повинно було бути підписано Мюнхенську угоду, а таким чином виходить безпосередня рефлексія автора над буденністю людини у війні. Історії про героїв переплітають одна з одною. Пропадає особистість як така. Все, як і перед обличчям війни – людина стаємо нічим, всі стають однаковими перед нею. «...одні перехожі простували угору, до Бульварів, другі спускалися вниз, у напрямку Сени, ще інші стовбичили перед вітринами, це були немов окремі потоки, та спільного поривання тут і близько не було, людина почувалася тут сама» (Сартр, 2008, с. 6–7). Сартр описує відчуття того, що війна наближається, точніше вже стоїть позаду та стукає по спині. «Мат'є подумав: «У мене було мирне майбуття». Мирне майбутнє: він любив, ненавидів, страждав, і майбуття було тут, докруг нього, над ним, скрізь, мов той океан, і кожен вибух його гніву, кожне його нещастя, кожна його смішинка жилася цим невидимим, теперішнім майбуттям. Усмішка, простісінька усмішка була запорукою миру на завтрашній день, миру в наступному році, в наступному столітті; інакше я й не зважився б усміхнутися. Цілі роки майбутнього миру були наперед укладені в речі, вони сприяли тому, що речі дозріли, укрилися позолотою; доторкнутися до годинника, до дверної клямки, до жіночої руки означало доторкнутися до миру. Пovoєнна пора була початком. Початком миру. Жилося тоді неспіхом, як ранньої пори. Початком був джаз, і кіно, яке я так полюбляв, теж було початком. І сюрреалізм. І комунізм. Я вагався, довго вибирав, у мене було доста часу. Час і мир — це те ж саме. А тепер це майбуття мертве лежить у мене під ногами» (Сартр, 2008, с. 39–40). Війна приходить, і ти розумієш, що все минуле скінчилося, твоє майбутнє не настане, а жив ти всього лиш у період поміж війнами, не рахуючи дні, а тепер намагаєшся пригадати ті миті, що пропустив. Таким чином, герой цього роману розуміє, що його буденні, особисті проблеми тепер стають не важливими, все це скоро знищить війна, а він сам стане таким самим, як і усі інші, ніякої індивідуальності.

Сартр проголошує і основну ідею екзистенціалізму, загалом: «...я хочу жити не тому, що я є цінністю; а... просто так: просто так, тому що я живу» (Сартр, 2008, с. 71). Через своїх героїв філософ проголошує ідею того, що екзистенція передує есенції. Людина просто хоче жити, бо вона є, вона існує, і для цього не потрібно мати якусь передуюче призначення. А так як існування передує сутності, то людина має у собі тотальну свободу, відповідно до якої творить.

Згадуючи назву трилогії, важливо розуміти, що питання свободи, звичайно, стає основною лінією у трьох творах, лінією, що поєднує сюжети та героїв. У «Відстроченні» питання свободи постає таким, що поєднано з реакцією на війну. Тож, Сартр показує, як багато різних героїв реагують на те, що скоро розпочнеться війна. В тому числі є і євреї, і корінні французи, погляди яких не збігаються. І кожна людина по-різному готується до війни, кожна по-різному сприймає. Але всі розуміють, що війна приносить смерть. «Йому не хочеться воювати, він не думає про перемогу: він іде до війська зі смертю в душі, тому що в нього немає вибору» (Сартр, 2008, с. 82). Саме тому Жан-Поль Сартр у цьому романі багато говорить про смерть і доходить висновку, що життя – це всього відстрочення смертного вироку.

Останнім твором стає «Смерть у душі», події якого відбуваються у червні 1940-го року, коли була фактична поразка Франції, захоплення Парижу та розгром військ. В той момент війна не набула ще такого масштабу, але була важливою для французького народу безпосередньо. Сартр показує, як різні герої, в різних місцях і життєвих обставинах переживають війну, переживають захоплення Парижу. Ті, що на війні «...восьмеро тих, що програли війну, - п'ять секретарів, два спостерігачі й один метеоролог» (Сартр, 2016, с. 37), вони нічого в ній не вирішують, не знають, що буде далі, навіть через день, вони стають ніби безвладними у своєму виборі. Це схоже на записи особистих переживань, адже сам Сартр був також метеорологом, як і герой твору. Військові роздумують: «Але ж, Боже мій! Не хотів я ні цієї війни, ні цієї поразки; що за трюк, змушувати мене зазнавати відповідальности за них?» (Сартр, 2016, с. 50). Таким чином, Сартр

підіймає також тему відповідальності людини за свої вибори та яких масштабів вона може досягати, і ми можемо прослідкувати це далі: «Він позіхнув, і мільйони людей побачили, як він позіхає» (Сартр, 2016, с. 69). Тобто тут показується відповідальність, яка лежить на тих, хто воює у цій війні. «Боже мій, я читав, позіхав, вимахував калаталом своїх проблем, не зважувався зробити вибір, а насправді вже зробив його, обрав цю війну, цю поразку, і в серці очікував цього дня» (Сартр, 2016, с. 69). Все ж Сартр в даному творі робить висновок, що свобода – це наші дії, обдумані дії, за які ми беремо відповідальність: «Ламати, нівечити: ні, це не вихід; нерозсудливий учинок – це не свобода» (Сартр, 2016, с. 162).

У творі розглядається і різне ставлення до війни, зокрема, етичність та моральність. Наприклад, Сартр додає героїв-пацифістів, для яких війна є аморальною, тобто Філіп. Також ставлення Данієля, який ненавидів цей світ, а тому вважає німців смертоносними янголами, вони прийшли все змінювати (для нього): «...то була перемога зневаги, насильства, лихих намірів...розпочинається царство Зла, царство насолоди!» (Сартр, 2016, с. 84). Тобто, знову ж таки, замість «історичного звіту» філософ передає відчуття, події та розмисли через конкретні та різноманітні точки зору. Окрім цього, описується те, як ставляться до війни самі солдати, і як – цивільні люди до перемир'я. Для всіх війна є страшним дійством, яке перевертає буденність і забирає життя, але вмотивованість людей залишається різною, тим не менш, все постає вільним вибором людини.

Для опису світу Сартр у даному доробку вживає термін абсурду: «...все визначене наперед: та навіть цього нема, все на світі випадкове. Вони реготалися, натикаючись у стіни Абсурду і Долі...» (Сартр, 2016, с. 70). Але важливим для філософа є те, що людина в такому світі має свободу, а тому може діяти і протидіяти. Тому головний герой, Матьє, що був прототипом самому Сартру, наприкінці вирішує битися із німцями, які приходять захоплювати село, де перебувають французькі солдати, в числі яких є Делярю. Сама бійня не є вирішальною для війни, адже точно не стане успіхом боротьба декількох воєнних

проти чисельної армії, але є вирішальною для головного героя, є актом остаточного підтвердження його свободи.

Тож, цією трилогією Сартр, крізь призму безлічі поглядів різних людей, показує буденність у передчутті війни, буденність самої війни, трансформує свої ідеї стосовно людської екзистенції та втілює їх у образи героїв. Остаточно сформованими вони стають у його вже філософському творі.

Після закінчення війни, у 1946-му році, випускається робота Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм», в якій зосереджені його основні філософські ідеї та оформлено в один концепт. Як було зазначено раніше, екзистенціалізм, як напрям у філософії, ґрунтується на ідеї, що існування передує сутності, або ж екзистенція передує есенції. Саме у цьому творі Сартр висловлює таке бачення. Як зазначає автор, атеїстичний екзистенціалізм вчить, що, якщо навіть Бога немає, то принаймні є буття, у якого існування передує сутності, буття, що існує перш, ніж його можна визначити яким-небудь поняттям, і цим самим буттям є людина. Тобто людина спочатку існує, зустрічається, з'являється у світі, і лише потім вона визначається. Для екзистенціаліста людина тому не піддається визначенню, що спочатку нічого не являє собою. Людиною вона стає лише згодом, і такою людиною, якою вона зробить себе сама. Тож, виходячи з того, що людина спершу має існування, надалі вона усвідомлює свою свободу, але разом з тим постає і відповідальність за те, ким людина буде. «...людина приречена бути вільною. Приречена, тому що, колись закинута в світ, вона відповідає за все, що робить...» (Сартр, 1993, с. 135). Відповідальність людини поширюється не тільки на її індивідуальність, але й на всі вчинки, що стосуються інших людей. «Коли ми кажемо, що людина сама себе обирає, ми маємо на увазі, що кожний з нас обирає себе, але цим ми також хочемо сказати, що, обираючи себе, ми обираємо всіх людей» (Сартр, 1993, с. 133).

Як і в героїв романів Сартра, людина в реальному світі проходить етап самопізнання, яке пов'язане з пізнанням інших людей. «Щоб отримати яку-небудь істину про себе, я повинен пройти через іншого. Інший є необхідним для мого існування, врешті, і для мого самопізнання... Таким чином, відкривається

цілий світ, який ми називаємо інтерсуб'єктивністю. У цьому світі людина вирішує, чим вона є і чим є інші» (Сартр, 1993, с. 137–138). Тобто, через інтерес до іншого і пізнання іншого, людина досягає свободи.

Отже, війна напряму вплинула на життя та філософські погляди Жана-Поля Сартра. Перебуваючи у вищих колах у Парижі, пишучи свої твори у кафе, філософ був призваний на війну, де перебував у зовсім іншому середовищі фізично, тобто з людьми різного походження, різних класів, а також, звичайно, морально. Сартр працював над своєю трилогією «Шляхи свободи» якраз під час війни, а тому крізь цей твір можна прослідкувати трансформацію та саме формування філософських поглядів Жана-Поля Сартра. У практичному застужанні, крізь призму думок і поглядів різних героїв, філософ демонструє свої основні ідеї. Тут також присутня інтерсуб'єктивність, яка, за Сартром, залишається важливою у пізнання. Війна на власному життєвому досвіді показала Сартру, що людина залишається приреченою на свободу, але при цьому бере на себе повну відповідальність за свої дії. Саме ця теза стає ключовою у всій філософії Сартра, адже ідея свободи людини розгортається у всіх його творах: як літературних, так і філософських. Таким чином, ми простежили, як саме трансформувалися ідеї Сартра та що вони охоплювали, зважаючи на вплив Другої світової війни, безпосередньо, на його життя.

ВИСНОВКИ

Отже, під час дослідження було проаналізовано такий напрям у філософії, як екзистенціалізм, та виявлено вплив Другої світової війни на формування основних концепцій даного напрямку. Представники екзистенціалізму безпосередньо брали участь у війні, а тому формували свої ідеї, зважаючи на такі події ХХ століття. Саме Друга світова війна поставила під загрозу людське існування, а тому постала криза моральних і етичних чеснот. Її ідеологічність сформувала погляди філософів на цей вимір життя. Такі філософи, як Альбер Камю та Жан-Поль Сартр, по своєму намагалися досягнути наслідки війни та надати людству рішення для проблем існування.

Було виявлено, що філософія у Альбера Камю була зосереджена на людину та її екзистенцію, відповідно до цього, він вирішує проблеми, які постають перед людиною у її бутті. Основні ідеї виявляються таким чином:

- Людина безпосередньо пов'язана із оточуючим світом;
- Оточуючий світ є абсурдним, і його необхідно усвідомити;
- З усвідомленням абсурдності приходить відчуження;
- Після цього – досягнення своєї свободи;
- Бунт як свідомий вибір людини.

Жан-Поль Сартр остаточно сформував свої концепції, коли воював на полі бою та був у полоні. Саме тоді його життя розділилося на до і після, він отримав величезний досвід та переосмислив життя, показавши застосування ідей у повсякденності через свої твори. Основним поняттям стає саме тотальна свободи людини, яка накладає на людину і відповідальність за свої вчинки. Поняття свободи у філософії Жана-Поля Сартра окреслюється як щось абсолютне та дане від самого початку. Свобода у філософа постає як свобода вибору та свобода у ставленні до ситуації, зокрема до таких жахів, як війна, наприклад, людина обирає, чи боротися далі чи змиритися з окупацією. У Сартра індивід має вибір і ким бути, ким стати, а в подальшому відповідає за кожний свій вибір та свої вчинки.

І Альбер Камю, і Жан-Поль Сартр передають свої концепції, в основному, через персонажів своїх літературних творів, тобто ми бачимо практичне застосування їхніх ідей. Філософи балансують поміж ідеями та образами, поміж персонажами та сенсами, які в них вкладають. Саме тому такий виклад філософських ідей сприймається набагато легше та краще розповсюджується у маси, що ми бачимо із самого життя Сартра та Камю, адже вони стали дуже відомими після війни, а тому популяризували даний напрям у філософії.

Після закінчення Другої світової війни Камю і Сартр стали відомими інтелектуалами Франції. Рональд Аронсон, який досліджував взаємовідносини Альбера Камю та Жана-Поля Сартра, показує, що у післявоєнному періоді і Камю, і Сартр спрямували свої зусилля на зміцнення некомуністичних лівих, тобто простежувалася така часткова відмова від комуністичного світогляду (Aronson, 2004), на що вплинули саме військові дії та ідеологічність війни, яка була в їхньому житті. Якщо згадати події самої війни, то слід зазначити, що Камю брав участь у Русі Опору, а ось Сартр доєднався тільки після звільнення з полону. Пізніше ми бачимо, що Сартр став більшим борцем і більше виступає зі своїми поглядами на послідувачі війни, але Камю відходить від публічності у цьому напрямку. Зокрема, у період Алжирської війни антагонізм між Камю та Сартром посилювався. Також в їхніх поглядах на комунізм можна знайти відмінності, які це посилювали. Наприклад, Камю відмовився якось виправдовувати дії режиму, але для Сартра це мало сенс. Але, тим не менш, саме війна змінила, сформувала та розмежувала погляди Альбера Камю та Жана-Поля Сартра.

Саме поняття війни у творчому спадку двох філософів по різному описується, хоча ставлення залишається схожим. Якщо Альбер Камю описує війну алегорично та не має в своєму доробку прямих вказівок на війну, тобто оперує більше художніми образами, зокрема, образом чуми. Філософ більше осмислює спосіб боротьби під час чуми (війни), а саме бунт, протистояння, а отже, і рух опору. Щодо Жана-Поля Сартра, то він біографічно описує війну, не застосовуючи образного мислення, спираючись на власний пережитий досвід. Тобто філософ показує війну, якою вона є, осмислюючи місце людини у війні та

поза нею, а саме, знову ж таки, його ставлення до свободи людини, яка до самого кінця своїми діями буде проявляти власну волю.

Також у ході роботи було простежено, що, за екзистенціалістами, людська особистість може проявляти себе і свою сутність у критичний момент. Таким чином, війна стає чинником для прояву цієї сутності. Ми побачили це як у біографії філософів, так і в їхніх творах: Альбер Камю та Жан-Поль Сартр написали свої основні роботи у ході війни, а також після неї. Тобто війна, безпосередньо, стала поштовхом для роздумів і для проявлення себе.

Загалом будь-яка війна є поштовхом для нових роздумів, зокрема і про людське життя. А так як у сучасному світі воєнні конфлікти нікуди не зникли, а продовжують загострюватися, переосмислити війну як таку та знайти нові методи ставлення до неї та до людської особистості у війні є дуже важливим. Зокрема, перейняти поняття війни у філософії екзистенціалізму на теперішнє. Сьогочасна війна в Україні так само відображає переосмислення давніх норм і правових, і філософських, і моральних, і т.ін., як це прослідковувалося у зв'язку між екзистенціалізмом та Другою світовою війною. Проявляється зміна буденного устрою людини, що надалі змушує переосмислити усі горизонталі існування. Адже війна завжди ставить під загрозу людську екзистенцію та змушує робити переоцінку поглядів, норм і всього іншого.

Важливо також зрозуміти, чи корелюється досвід війни екзистенціалістів та подальше переосмислення цінностей і застосування нових концептів у людському бутті з сьогочасним досвідом війни. Зміна повсякденності, яка прослідковується у записах Альбера Камю та Жана-Поля Сартра, має місце і в теперішній час, адже є основним описом поняття війни як такої. Присутність ідеологізації війни наявна і в наш час, тому вплив і осмислення може бути схожим. Надалі вже основним постає індивідуальне ставлення людини до подій навколо. І тут також важливо підкреслити, що екзистенціалізм акцентує увагу все ж таки на особистісному досвіді людини. Можна обирати усвідомлення абсурдності і подальший бунт, як це пропонує Альбер Камю, а можна всіма своїми діями до кінця показувати власну свободу і брати на себе відповідальність

за вчинки та наслідки, зокрема, і самої війни, як проголошує у своїх наробках Жан-Поль Сартр. І поки суспільство України перебуває у самій війні, воно має можливість переосмислити даності буття, відомі у світі, створити нові концепції. І важливо не забувати, що ось цей досвід є унікальним та особливим. Тому в майбутньому на нас чекають переосмислення цінностей та ставлення до буття, як в індивідуальному плані, так і в плані всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Камю, А. (1990). Миф о Сизифе. У А. М. Руткевич (Ред.), *Бунтующий человек* (А. М. Руткевич, И. Я. Волевич, Ю. М. Денисов & Ю. Н. Стефанов, Пер.; с. 24–118). Политиздат.
- Камю, А. (1991а). Калігула. У Альбер Камю. *Вибрані твори* (П. Тарашук, Пер.; с. 585–654). Видавництво художньої літератури "Дніпро".
- Камю, А. (1991b). Сторонній. У Альбер Камю. *Вибрані твори* (А. Перепаді, Пер.; с. 29–116). Видавництво художньої літератури "Дніпро".
- Камю, А. (1991с). Чума. У Альбер Камю. *Вибрані твори* (А. Перепаді, Пер.; с. 117–370). Видавництво художньої літератури "Дніпро".
- Камю, А. (1997). Бунтівна людина. У Альбер Камю. *Вибрані твори у трьох томах* (О. Жупанський, Пер.; с. 181–438). Фоліо.
- Кант, И. (1966). К вечному миру, 1795. У В. Ф. Асмус (Ред.), *Иммануил Кант. Сочинения в шести томах* (Т. И. Ойзерман, Редактор тома; Т. 6, с. 257–310). Издательство социально-экономической литературы «Мысль».
- Менжулін, В. (2010). Біографічна філософія і філософічна біографістика у творчості філософа-письменника (випадок Ж.-П. Сартра). У В. Моренець & М. Ткачук (Упоряд.), *Людина в часі (філософські аспекти української літератури ХХ - ХХІ ст.)* (с. 76–111). Національний університет "Києво-Могилянська академія".
- Ніколаєва, І. (2020). Філософія екзистенціалізму як найбільш особистісно орієнтована течія ХХ століття. *Вісник Львівського університету, Серія філос.-політолог. студії.*(29), 120–125.
- Ніцше, Ф. (1993). *Так казав Заратустра; Жадання влади* (А. Онишко & П. Тарашук, Пер.). Основи, Дніпро.
- Панафідін, І. О. (2010). Ідея війни та проблема її трансформації. У Я. В. Шрамко (Ред.), *Актуальні проблеми духовності* (с. 315–326).
- Панафідін, І. О. (2012). Справедливість і війна: Проблема поєднання. У Я. Шрамко (Ред.), *Актуальні проблеми духовності* (с. 161–172).

- Рабокоровка, Г. В. (2017). Війна як чинник формування аксеологічної парадигми. У *Сучасна війна: гуманітарний аспект* (с. 200–203). ХНУ ПС ім. І.Кожедуба.
- Ряшко, О., & Остапенко, Л. (2016). Проблеми війни і миру у філософії Канта, Гегеля, Фіхте. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, Серія : Юридичні науки, 474–480.
- Сартр, Ж.-П. (1993). Екзистенціалізм - це гуманізм. У Г. Волинка (Упоряд.), *Читанка з філософії: У 6 книгах: Т. 6. Зарубіжна філософія ХХ століття* (с. 131–139). Довіра.
- Сартр, Ж.-П. (2006). *Шляхи свободи: Трилогія: Т. 1. Зрілий вік: Роман* (Л. Кононович, Пер.). Юніверс.
- Сартр, Ж.-П. (2008). *Шляхи свободи: Трилогія: Т. 2. Відстрочення: Роман* (Л. Кононович, Пер.). Юніверс.
- Сартр, Ж.-П. (2016). *Шляхи свободи: Трилогія: Т. 3. Смерть у душі: Роман* (Л. Кононович, Пер.). Видавництво Жупанського.
- Смілик, А. (2016). Проблема свободи і відповідальності у філософії екзистенціалізму. *Национальный юридический журнал: теория и практика*, 30–34.
- Фрагменты ранних греческих философов: Т. 1. От эпических еокосмогоний до возникновения атомистики.* (1989). Наука.
- Шинкарук, В. І. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник. Абрис.*
- Aronson, R. (2004). *Camus & Sartre : The story of a friendship and the quarrel that ended it.* University of Chicago Press.
- Leak, A. (2006). *Jean-Paul Sartre.* Reaktion Books.
- McBride, J. (1993). *Albert Camus: Philosopher and littrateur.* St. Martin's Press.